

Intellectual Property Duals in the legal System of Iran and The World Trade Organization

Mohmmadjavad Sami

Assistant Prof., Department of Law, Apadana
Institute of Higher Education, Shiraz, Iran.

Sanaz Kabirikhah *

Master's Student of Financial and Economic
Law, Apadana Institute of Higher Education,
Shiraz, Iran.

Abstract

Intellectual property rights are the right of an individual to exercise his or her mental creativity. These rights allow the creative person to use their creativity for a period of time. Intellectual property rights cause social development. Legal and national protection of intellectual property rights in different countries of the world requires international support. With the relative progress of the idea of protecting the rights of initiatives and by influencing the laws of industrial nations and literature and art, it soon became clear that the domestic support of a country alone was not enough. Economic freedom could not be limited to the territory of one country. Rather, according to its principle, it inevitably crossed political borders and engaged in international trade. In such a situation and wide market, protection was not limited to the framework of national law. Now the question arises that what dichotomies are there in the intellectual property laws in the Iranian legal system and the World Trade Organization. Many challenges and shortcomings in Iranian laws, including enforcement, copyright, resolution of disputes, reveal the need for amendments. The WTO also pays special attention to intellectual property in the TRIPS Agreement. But Iran has not yet acceded to the agreement due to the shortcomings and contradictions in the laws of Iran in relation to the World Trade Organization. The main goal of this study is to represent the dichotomies of intellectual property in the Iranian legal system with World Trade Organization which is done by descriptive-analytical method.

Keywords: dichotomies, intellectual property, iranian legal system, world trade organization

Received: 31/December/2021

Accepted: 30/April/2022

eISSN: 2783-4204

ISSN: 2783-3631

تبیین رفتارهای متفاوت حوزه مالکیت فکری در نظام حقوقی ایران با سازمان تجارت جهانی

محمد جواد سامی

استادیار گروه حقوق مؤسسه آموزش عالی آپادانا شیراز، شیراز، ایران.

ساناز کبیری خواه *

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق مالی اقتصادی، مؤسسه آموزش عالی آپادانا شیراز، شیراز، ایران.

چکیده

مالکیت فکری حقی است که افراد نسبت به اعمال خلاقیت ذهنی خود آن را دارا می‌شوند. این حقوق به فرد خلاق اجازه استفاده از اثر خود را برای یک دوره زمانی اعطا می‌کند. حقوق مالکیت فکری (معنوی)، باعث رشد اجتماعی می‌شود. دفاع قانونی و ملی از حقوق مالکیت فکری در کشورهای مختلف جهان، مستلزم قراردادی بین‌المللی است. با پیشرفت حقوق اختراع و ابتکار و نفوذ در قوانین ملل صنعتی معلوم می‌گردد که حمایت قانونی داخلی به تنهایی کافی نیست. این بازار گسترده حمایت، منحصر به چارچوب قانون ملی نخواهد بود. علت عمده دوگانگی قوانین مالکیت فکری داخلی با سازمان تجارت جهانی، نپیوستن ایران به معاهده «تربیس»^۱ است. چالش‌ها و کمبودهای فراوان در قوانین ایران از جمله ضمانت اجرا، کپی‌رایت^۲ و حل‌وفصل اختلافات، نیاز به اصلاح و تدوین قوانین جدید را آشکار می‌سازد. هدف اصلی مقاله، ارائه رفتارهای متفاوت مالکیت فکری در نظام حقوقی ایران و سازمان تجارت جهانی و ارائه راهکار جهت حل آن بوده که به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است.

کلیدواژه‌ها: رفتار دوگانه، سازمان تجارت جهانی، مالکیت فکری، نظام حقوقی ایران

* نویسنده مسئول: sanazkabirikhah@gmail.com

مقدمه

حقوق مالکیت فکری (حقوق معنوی)، اصطلاحی حقوقی به معنای حقوق شناخته شده برای پدیدآورنده هرگونه اثر فکری و غیرمادی اعم از اثر علمی، فرهنگی و صنعتی است. این معنا از مجموعه حقوق اساسی به دست آمده و دارای اهمیتی خاص برای افراد جامعه است. به طور کلی، مخترعان، نویسندگان و هنرمندان، پدیدآورندگان یک اثر بوده که نیازمند حمایت قانونی و حقوقی هستند. این حق انتفاع را باید در حوزه مالکیت فکری جستجو نمود. در حقیقت، یکی از شروط لازم برای رسیدن به پیشرفت در زمینه علم، هنر و اختراع، وجود قوانین حمایتی جامع و کامل است. این حقوق به سه دسته مالکیت ادبی، هنری و صنعتی تقسیم می شوند. مالکیت فکری شامل دو دسته اصلی مالکیت صنعتی و آثار ادبی (کپی رایت) است.

هم زمان با پیدایش بشر، مبحث مالکیت فکری به وجود آمده است؛ بدین سان که مالکیت فکری، حاصل فکر انسان بوده و فکر و اندیشه جزء لاینفک او است (صادقی زبازی و غلام پور، ۱۳۹۷: ۱). حق مالکیت فکری باعث تدوین قوانین جدیدی در این زمینه با هدف وحدت رویه بین المللی حقوق در این رشته شده است به طوری که هیچ یک از کشورهای توسعه یافته خود را بی نیاز از این مقررات نمی دانند (امانی، ۱۳۸۳: ۱۲). حمایت عمومی از حقوق مالکیت فکری به زمانی برمی گردد که این حق از مرزهای داخلی به فضای بین الملل سرایت کرد. در نتیجه، آگاهی کشورها از بهره وری اقتصادی از طریق آثار پدیدآورندگان ناشی شد. زمانی که کشورها احساس نمودند می توانند به وسیله درآمدهای حاصله از این طریق به توسعه اقتصادی پایدار دست یابند، درصدد یافتن ابزارهایی برای حمایت از این حقوق برآمدند (وکیلی، ۱۳۸۳: ۲۶).

سازمان تجارت جهانی، یکی از سازمان های مرتبط با حقوق مالکیت فکری است. مهم ترین سند در این زمینه موافقت نامه ترپس بوده که در نتیجه مذاکرات دور اروگوئه تدوین شده است. عضویت در این سازمان مستلزم پذیرش این موافقت نامه برای اعضا است. ایران تاکنون در هیچ یک از معاهدات مذکور عضویت نیافته است (امانی، ۱۳۸۳: ۲۵). در ایران، اولین قانون در زمینه مالکیت صنعتی در سال ۱۳۰۴ تصویب گردید. مطالعه مقررات کیفری و مدنی ناظر بر مالکیت فکری در زمینه آثار ادبی و هنری به مفهوم سنتی آن اشاره دارد. حقوق مالکیت ادبی ممکن است در فضای مجازی نقض گردد. واکنش کیفری قانون گذار در این زمینه نیاز به بررسی دارد. بر این اساس، تعیین عناصر متشکله جرم و تعیین مجازات از اهمیت خاصی برخوردار است (الستی، ۱۳۸۲: ۴۵).

از مواردی که کشورها از جمله ایران با آن مواجه اند، اصلاح ساختار مقررات مالکیت معنوی است. شناسایی این حقوق از نظر قانونی در ایران مشروعیت پیوستن به این مجموعه را آسان کرده است. سازمان تجارت به دلیل گسترش دستورالعمل در مقایسه قوانین ایران در زمینه مالکیت فکری از جایگاه جهانی برخوردار است. با مقایسه دو نظام ایران و سازمان تجارت جهانی در حوزه مالکیت فکری، مغایرت ها و کمبودها آشکار می شود. برای نمونه، در قانون ثبت علائم و اختراعات مصوب سال ۱۳۱۰ نام تجاری، مجوز اجباری، مقابله با رقابت غیرمنصفانه در قوانین ایران ساکت مانده است (بزرگی، ۱۳۸۵: ۲۶). ایران در بحث مالکیت ادبی و هنری و کپی رایت از مقررات مناسبی برخوردار است اما به علت عدم الحاق به کنوانسیون «برن»^۱، حمایت از مالکیت ادبی ایران در سطح بین المللی متبلور نمی شود (حسنی، ۱۳۸۶: ۵۵). به طور کلی، در حقوق ایران به ویژه حقوق مدنی، ضمانت اجرای کیفری، نحوه رسیدگی و ثبت اختراع مغایرت ها و تعارض در زمینه کپی رایت وجود دارد (بزرگی، ۱۳۹۷: ۳۶). با توجه به دلایل فوق، نیک روشن است که حمایت از مالکیت فکری در نظام حقوقی ایران باعث رشد اقتصادی، تشویق تحقیق و توسعه در داخل و انتقال تکنولوژی و فناوری خارجی از طریق تجارت می شود (همان: ۱۴۷).

در اثر نبود سابقه طولانی در درک و فهم پابندی به رعایت حقوق کپی‌رایت در ایران و نپیوستن به کنوانسیون برن، لطامات فراوانی به کشور وارد شده است. اگر ایران بخواهد به این معاهدات بپیوندد، باید هزینه پردازد. آثار نوشتاری که زمان انقضاء آن‌ها سر رسیده، تحت حمایت این کنوانسیون نیست و منافی برای ایران ندارد (عسگری ارجنگی، ۱۳۹۴: ۴۴). به‌روز نبودن قوانین با توجه به پیشرفت روزافزون این مباحث و مجازات بسیار کمی که در نظر گرفته شده، کارایی لازم در زمینه تجاری در قوانین را ندارد (سپهر و شادمان‌فر، ۱۳۹۶: ۱). در جامعه امروز، حمایت و توجه به مالکیت فکری به‌عنوان یک سرمایه دانش‌بنیان مورد توجه بسیاری قرار گرفته است (مخترع و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۴). دانستن مباحث حقوق مالکیت فکری برای همگان امری حیاتی و مهم به‌شمار می‌رود (علم‌خواه و شجاع، ۱۳۹۰: ۸۵). نتیجه اینکه حمایت و توجه دولت‌ها به بحث مالکیت فکری و اعمال قوانین در این حیطه می‌تواند باعث رونق اقتصادی کشور شود. برای دستیابی به یک اقتصاد پویا و محرک باید شرایط فراهم گردد تا مخترعان بتوانند رشد و پرورش یابند. این امر جز با حمایت از مالکیت فکری میسر نمی‌شود (خانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۳).

کمسیون جهانی محیط‌زیست و توسعه پایدار که نخستین بار این اصطلاح را مطرح نمود، توسعه پایدار را توسعه‌ای بیان می‌کند که نیازهای نسل کنونی را بدون ایجاد مشکل در توانایی نسل آینده در برآورده‌سازی احتیاجاتش تأمین نماید (زاهدی و نجفی، ۱۳۸۵: ۴۹). مالکیت فکری به نحوی است که کشورهای کمتر توسعه‌یافته می‌توانند با تکیه بر مالکیت معنوی به جذب سرمایه‌گذاری خارجی دست یابند (مخترع و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۵). حقوق مالکیت فکری باعث احترام به حقوق افراد می‌شود که پیشرفت و حرکت در مسیر توسعه پایدار را به دنبال دارد. وضعیت مالکیت فکری در کشورهای در حال توسعه به یک ابزار کارآمد برای رسیدن به توسعه پایدار مبدل شده است به‌طوری که ایجاد نظام مالکیت فکری قوی امری مهم تلقی می‌شود و توجه به آن به‌عنوان یک نظام پویا که بتواند باعث جلب سرمایه‌گذاری خارجی شود و خلاقیت و نوآوری را افزایش دهد، از مسائل مهم توسعه پایدار به‌شمار می‌رود (فطرس و نجارزاده، ۱۳۸۹: ۱۶۵).

۱- روش تحقیق

این نوشتار به شیوه توصیفی-تحلیلی به تشریح دلایل می‌پردازد. با وجود نیاز به ارائه استدلال از طریق مطالعه کتب و مقالات در زمینه مالکیت فکری در نظام حقوقی ایران و سازمان تجارت جهانی و با توجه به اطلاعات موجود و نقد و بررسی آن‌ها، نواقص و کمبودها مطرح می‌شود.

۲- مفهوم مالکیت فکری

مجموعه‌ای از حقوق پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری است که با فعالیت تجاری و صنعتی ناشی از ابتکار و خلاقیت ذهنی به دست می‌آید (واقف، ۱۳۹۰: ۱۸). حقوق مادی یک اثر نه تنها یک پدیده مادی صرف نبوده بلکه آثار یک شیء غیرمادی با برخورداری از ارزش اقتصادی است (الستی، ۱۳۸۲: ۱۵). با وجود تعاریف مختلف توسط افراد و اساتید، یک نقطه نظر مشترک وجود دارد و آن مادی نبودن موضوع مالکیت فکری است (اکبری و انصاری‌مقدم، ۱۳۹۶: ۲۲).

کنوانسیون مالکیت صنعتی: ۱- پاریس، ۲- معاهده ثبت اختراع، ۳- معاهده بین‌المللی

مالکیت فکری، ادبی و هنری: ۱- کنوانسیون برن، ۲- کنوانسیون رم، ۳- کنوانسیون جهانی ژنو راجع به حق مؤلف،

۴- معاهده کپی‌رایت سازمان جهانی مالکیت فکری.

۳- پیشنهاد تحقیق

اولین قانون مالکیت صنعتی ایران در سال ۱۳۰۴ به تصویب رسید. بعد از آن، قانون ثبت علائم و اختراعات (سال ۱۳۱۰)، قانون تجارت الکترونیک (سال ۱۳۸۲)، قانون حمایت از نشانه‌های جغرافیایی (سال ۱۳۸۳) و قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری (سال ۱۳۸۶) به تصویب رسیدند (میرحسینی، ۱۳۷۹: ۲۸). در زمینه مالکیت ادبی و هنری نیز قانون ثبت علائم تجاری در سال ۱۳۰۴ و قانون حمایت از مؤلفان، محققان و هنرمندان و قانون تجارت الکترونیک و قانون ثبت اختراعات و علائم تجاری (مواد ۶۲، ۶۳ و ۶۴) به ثبت رسید. از چالش‌های مالکیت فکری در ایران که باید به آن بها داده شود، قوانین وابسته به آن است که در کشور اجرا نمی‌شود. نرم‌افزارها و محصولات جزئی از مالکیت فکری به شمار می‌روند، خارجی و قفل شکسته بوده و دستگاه‌های اجرایی، بیشتر از این محصولات استفاده می‌کنند که به نوعی به حقوق فکری نرم‌افزارها و محصولات ادبی داخلی لطمه می‌زند. لازم است تصمیمی برای رفع این مشکل اتخاذ گردد (سراب‌پور، ۱۳۸۷). مراکز خصولتی که از حمایت برخوردار نبوده و مسئولیت آن‌ها را کسی بر عهده نگرفته، متفاوت عمل می‌کنند. ایده‌پردازان از انگیزه و اعتماد کافی جهت ثبت آثار خود در این مراکز برخوردار نیستند (علم‌خواه و شجاع، ۱۳۹۰: ۴۴). از این رو، لازم است اقدامات لازم جهت حمایت از ایده‌پردازان در کشور صورت گیرد و علاوه بر فراهم نمودن اطمینان خاطر، پشتیبانی و حمایت کافی برای صاحبان ایده مهیا شود. مالکیت فکری، بیشتر دارای بعد حقوقی است. این قانون به صاحب اثر این اجازه را می‌دهد که در مورد چاپ و یا عدم نشر اثر خود به طور مستقل تصمیم بگیرد و مانع از دخالت اشخاص دیگر گردد؛ حتی می‌تواند حق خود را به دیگران انتقال دهد (آیتی، ۱۳۷۵: ۲۰). در زمینه مالکیت ادبی و هنری و کپی‌رایت، گرچه ایران از مقررات مناسبی برخوردار است اما در سطح بین‌المللی به جهت عدم الحاق به کنوانسیون برن، حمایت از مالکیت ادبی ایران وجود ندارد (حسنی، ۱۳۸۶). به طور کلی، در حقوق ایران مغایرت‌ها و تعارض‌هایی در زمینه نسخه‌برداری (کپی) و حقوق مدنی، ضمانت اجرای کیفری، نحوه رسیدگی و ثبت و چگونگی ثبت اختراع وجود دارد (بزرگی، ۱۳۹۷: ۳۶).

گرچه برای رسیدن به توسعه نیازمند رشد اقتصادی هستیم اما این مورد کافی نیست. مسائل مربوط به مالکیت فکری از مباحث مهم برای رسیدن به توسعه است. به همین جهت، در نظر گرفتن قوانین و مقررات حقوقی و اقتصادی در مورد مالکیت فکری و به کارگیری سیاست‌های مؤثر و مفید، پیش شرط رسیدن به توسعه است. همان‌طور که بیان شد، از مهم‌ترین اهداف حقوق مالکیت فکری، تقویت خلاقیت، ابتکار و نوآوری است که مزیت‌های اقتصادی برای عده زیادی از مردم را به همراه دارد. حمایت از تجارت در سرعت بخشی به روند توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و تکنولوژی، کارآمد است. شالوده موافقت‌نامه تریپس، پذیرفتن اصولی است که سازمان تجارت جهانی را تشکیل می‌دهد. رفتار ملی، دولت کامله‌الوداد (ملت به‌خواه) و عمل متقابل، اصول بنیادین این مجموعه است. هدف این سازمان، فراهم‌سازی بستر حقوقی مناسب برای حوزه مالکیت فکری بین‌المللی است.

قوانین تدوین شده توسط سازمان تجارت جهانی در زمینه حقوق مالکیت فکری، همان «موافقت‌نامه تریپس» (Trips) است. سازمان تجارت جهانی از سازمان‌های مرتبط با مالکیت فکری است. این سازمان در سه مقوله مقررات مربوط به تجارت کالا، خدمات و دارایی فکری به فعالیت می‌پردازد به گونه‌ای که برای عضویت در این سازمان باید موافقت‌نامه تریپس را بپذیریم. این مقرر نتیجه مذاکرات دور اروگوئه بوده که در آن مسائل مربوط به دادوستد دارایی‌های فکری مطرح شده است (صادقی و غلام‌پور، ۱۳۹۷: ۵).

۴- چالش‌های حقوق مالکیت فکری

به دلیل ارتباط مسائل اقتصادی و فرهنگی، همواره چالش‌های متفاوتی بین کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه وجود دارد. این چالش‌ها با تصویب موافقت‌نامه تریپس به اوج خود رسید ولی متوقف نشد و با وجود گذشت زمان، نقاط مبهم و قابل اختلاف بسیاری را شامل گردید. مهم‌ترین چالش کنونی در حوزه بهداشت عمومی و تجارت واقع است. کشورهای توسعه‌یافته به منظور یکسان‌سازی قواعد متعدد همچون ثبت اختراع و حمایت از بخش‌های اینترنتی، مالکیت فکری و توسعه، دانش و فرهنگ عامه و امکان ثبت الکترونیکی، راه طولانی را در پیش دارند. با وجود اینکه راه کارهایی در حمایت از مالکیت فکری توسط موافقت‌نامه تریپس مطرح شده ولی چالش‌ها همچنان به قوت خود باقی است. این حقوق زمانی مشکل‌ساز می‌شود که در بیش از یک کشور مورد حمایت با قوانین متفاوت مسئله عمده‌ای بروز کند. در این صورت، عامل تعیین مرجع صالح ملی برای رسیدگی به اختلافات مشکل می‌شود و تشخیص اینکه کدام قانون ملی برای رسیدگی به رابطه حقوقی حاکم است، کار سختی خواهد بود. درواقع، منظور از نقض مالکیت فکری این است که حقوق مادی و معنوی ناشی از مالکیت فکری، بدون اجازه دارنده آن مورد استفاده قرار گیرد.

۵- چالش‌های نظام مالکیت صنعتی

چالش‌هایی که می‌توان به آن اشاره کرد:

- ۱- مشخص نبودن ممنوعیت اموری که موجب نقض حقوق مالکیت صنعتی می‌شود.
 - ۲- نبود قوانین کافی و مجازات متناسب
 - ۳- کمبود قانون در مقابله با نقض اسرار تجاری در فضای واقعی
 - ۴- مشخص نبودن جرائم قابل گذشت یا غیرقابل گذشت در مالکیت صنعتی
 - ۵- عدم وجود مقررات در زمینه مجازات تکمیلی برای متجاوزین به حقوق مالکیت صنعتی
- برای رفع این کمبودها و چالش‌ها لازم است مجازات متناسبی در نظر گرفته شود که علاوه بر دارا بودن خاصیت بازدارندگی، متناسب با حقوق نقض شده نیز باشد (اکبری‌دهنو و اکبری، ۱۳۹۲: ۴۲).

۶- تعارض‌ها و دوگانگی‌های قوانین مالکیت فکری

حل تعارض حقوق مالکیت فکری تأثیر بسزایی بر تعارض قوانین دارد. انگیزه اصلی از طرح چنین موضوعی، تمایز حقوق مالکیت فکری از سایر حقوق و گسترش ارتباطات دیجیتالی و پدیده اینترنت است. در مواردی که دعوای نقض با بیش از یک کشور مرتبط است، ضرورت دارد یک سری موضوعات کلیدی مشخص شود. این موضوعات عبارت‌اند از تعیین صلاحیت قضایی، تعیین قانون حاکم و شناسایی و اجرای احکام خارجی. نواقص و ابهامات زیادی در کشورها در خصوص حقوق مالکیت فکری وجود دارد. به‌طور مثال، در خصوص رسیدگی، ثبت، حق تقدم، اختراع مشترک هم‌زمان و علائم تجاری در صورت عدم پیگیری متقاضی، اختلاف به اوج خواهد رسید. حل این مسائل در قانون فعلی به‌طور شفاف بیان نشده است. از طرف دیگر، جایگاه ابتکارات و طرح‌های صنعتی مشخص نیست. ضعف این ضوابط برای بررسی دقیق که باید این نواقص با یک قانون‌مندی صحیح و درست مرتفع گردد، مشکل را دوجندان می‌کند. در قانون ایران، قاعده‌ای کلی در خصوص تشخیص آثار حمایت‌شده مقرر نگردیده و به ذکر نمونه‌های ادبی و هنری بسنده کرده است. مهم‌ترین خلأ و کمبود قانونی در مورد ماده ۲ قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان، عدم ذکر حمایت از آثار شفاهی است. بدین ترتیب، آثاری چون سخنرانی‌ها، کنفرانس‌ها، آثار نمایشی و موزیکال، آثار سینمایی و آثار هنری کاربردی مورد حمایت قرار نگرفته‌اند. همچنین، در ایران عنوان در نظر گرفته خالق برای اثرش حمایت نمی‌شود. آثار

اقتباسی نیز در قانون ایران مورد حمایت قرار نمی گیرد. در زمینه انتقال مالکیت فکری پس از فوت متوفی، نظام در زمینه تدوین قانون سکوت کرده و مشخص نیست کدام قسمت به ورثه منتقل می شود. در مورد حمایت از حقوق معنوی آثار انتشار یافته ایرانی در خارج باید گفت که در قانون ایران، اقسام حقوق مالکیت فکری را به طور کامل مشخص نکرده است. مدت حمایت از آثار در ایران نسبت به بقیه کنوانسیون های بین المللی بسیار کم است. ذکر مباحثی به عنوان مستثنیات ناقص است. در هر حال، باید توجه داشت که ایران از سطوح اولیه توسعه عبور کرده و در موقعیت مناسبی قرار دارد (فتحی زاده، ۱۳۹۴: ۱۶). از طرف دیگر، با توجه به جهانی شدن تریپس و مراجعه دولت های متعدد به سازمان تجارت جهانی جهت عضویت و تصمیم ایران برای پیوستن به سازمان، شرایط مطلوبی برای این تقاضا مهیا نیست (بزرگی، ۱۳۸۵: ۱۳۷). بررسی ها حاکی از آن است که با پیوستن کشورهای یاد شده به تجارت جهانی و اجرای تریپس، توسعه فنی داخلی و جذب فناوری خارجی با سرعت ادامه دارد. با مختصر اشاره به سیر تحول قوانین ایران در حقوق مالکیت فکری از سال ۱۳۰۴ قوانین مربوط به حقوق مالکیت صنعتی به ویژه در دو دهه اخیر تکمیل شده که در سال ۱۳۸۶ جایگزین قوانین قبلی گردید. کمبودها در قوانین فعلی در حوزه های زیرمجموعه با اصلاح قانون برطرف گردیده است.

۷- مراجع حل و فصل اختلاف و چگونگی رسیدگی در حقوق مالکیت فکری

کشورهای صاحب اختلاف برای حل مشکل با دیگر ممالک برای مراجعه به دیوان دادگستری یا دادگاه بین المللی معینند. این مراکز از قضات مستقلی در حل و فصل دعاوی بین الملل برخوردار بوده و با ارائه احکامی که برای طرفین لازم الاجراست، تشکیل می شوند. از این روش تحت عنوان حل و فصل قضایی یاد شده که یکی از شیوه های رفع مخاصمات بین المللی مطابق ماده ۳۳ ملل متحد است. از مراجع قضایی بین المللی فعال می توان به دیوان دادگستری، اتحادیه اروپایی و نظام حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت اشاره کرد (WIPO, 2004: 236). زمانی که حقوق پدیدآورنده یک اثر مورد نقض قرار می گیرد، این اختیار را دارد که خواستار جبران خسارت وارده شود. شخص زیان دیده این حق را دارد که برای جبران خسارت خود در محاکم طرح دعوی نماید.

۸- خسارت نقض مالکیت فکری در قوانین ایران و تریپس

در قوانین ایران مانند موافقت نامه تریپس، خسارت نقض مالکیت فکری، چه به صورت مادی و چه معنوی، قابل مطالبه است. وجه تمایز موجود در این است که طبق موافقت نامه تریپس در خصوص جبران خسارت، ضوابط و معیارهایی در نظر گرفته شده است اما در قوانین ایران فقط به مقوله جبران خسارت اکتفا شده است. علاوه بر آن، در مباحث اقدام موقتی و احتیاطی با کمبودها و نواقصی مواجه می شویم، مانند عدم تصریح به انهدام کالاهای مشابه که به تصریح قانون گذار نیازمند است (ابهری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۰۶).

موارد قابل توجه:

- ۱- جبران خسارت مادی: خسارت مادی، خسارتی است که آثار بیرونی بر جای می گذارد و در دارایی شخص کمبود و نقصان ایجاد می نماید (وحدتی و شبیری، ۱۳۹۵: ۷۲).
- ۲- جبران خسارت معنوی: برخی در زمینه جبران خسارت معنوی چنین بیان می کنند که «هر کاستی و نقصانی که به حق مادی خلاصه شود» (باریکلو، ۱۳۹۴: ۷۷).

۳- خسارت دادرسی قابل مطالبه: صاحب اثر، برای گرفتن حق خود و جبران خسارت وارده باید هزینه بپردازد که خود باعث ضرر مالی می‌گردد. در دعوی غیرمالی، هزینه دادرسی کمتر ولی در دعوی مالی با توجه به خواسته باید هزینه دادرسی پرداخت شود (ابهری، ۱۳۹۱: ۴۸).

در مورد جبران خسارت نقض مالکیت فکری در موافقت‌نامه تریپس و با توجه به بند یک ماده ۴۵ موافقت‌نامه آمده است: «چنانچه در قرارداد توسط طرفین حق‌الامتياز در نظر گرفته نشده باشد، این امتياز متعارف ضابطه تعیین خسارت می‌شود و اگر ناقض، سودی به دست آورده، این سود قابل مطالبه است. در نتیجه، خواهان باید این سود را محاسبه نماید تا جبران گردد. همچنین، تمام هزینه‌های دادرسی نیز قابل مطالبه است».

۹- راه‌کارها و راه‌حل‌های موجود

از آنجا که مهم‌ترین مشکلات تولیدکنندگان آثار در کشور، رعایت نکردن اخلاق و قوانین مربوط به حق مؤلف است و این مقوله در بسیاری از کشورها رعایت می‌شود، حمایت از این مقوله باعث رشد اقتصادی، کارآفرینی و بهبود شرایط زندگی شده و حمایت قانونی از آن‌ها، نوآوری در آینده را به دنبال دارد (عباسی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۳). این راه‌کارها عبارت‌اند از:

- ۱- تبدیل حقوق مالکیت فکری به یک موضوع راهبردی
- ۲- مدیریت یکپارچه و هماهنگ حقوق مالکیت فکری
- ۳- اتخاذ یک رژیم ترکیبی دربردارنده شیوه‌های ضعیف و مقابله با رویه‌های ضد رقابتی
- ۴- نوسازی قوانین بر اساس استانداردهای بین‌المللی به لحاظ منافع کشور
- ۵- ایجاد شرایط کلی در سیاست اقتصادی با ثبات همراه با یک فضای کسب و کار رقابتی
- ۶- پیوستن ایران به کنوانسیون برن و دسترسی جامعه به جدیدترین آثار منتشر شده
- ۷- در صورت پیوستن به کنوانسیون‌های بین‌المللی، هزینه حق ترجمه اضافه شده اما هزینه حق تألیف زیاد نمی‌گردد و افزایش هزینه حق ترجمه بسیار کمتر از افزایش قیمت کاغذ، مقوا و عوامل فنی چاپ است.
- ۸- با توجه به پراکندگی قوانین حمایتی مالکیت فکری که ناآگاهی مردم و به‌خصوص پدیدآورندگان آثار نسبت به این قوانین را موجب می‌شود، ناقضان این حق نیز از قوانین و مجازات آگاه نشده و به همین دلیل، خاصیت بازدارندگی مجازات به دلیل جهل نسبت به قوانین و مجازات از بین می‌رود.
- به‌طور کلی بحث پیشگیری از جرائم مربوط به مالکیت فکری کمتر مورد توجه متصدیان و مسئولان کشور قرار گرفته که یک ضعف بزرگ محسوب می‌شود. در سال‌های گذشته، کشورهای در حال توسعه توجه زیادی به تقویت نظام مالکیت فکری و نوآوری در این زمینه داشته‌اند. این کار به حمایت و نوآوری جدید می‌انجامد (حبیبی، ۱۳۸۶: ۱۵۰). تلاش‌های زیادی در ایران در مورد مالکیت فکری صورت گرفته اما تاکنون با نتیجه مطلوبی همراه نبوده و همچنان با کمبودها و کاستی‌های زیادی روبرو است. به همین جهت، لازم است ماهیت و عملکرد آن با سطح توسعه و ظرفیت کشورها در پذیرش نوآوری هماهنگ و متناسب شود (مشایخ، ۱۳۹۸: ۱۳). با توجه به این امور، پیشنهادها زیر به رفع دوگانگی‌ها کمک می‌کند:

۱- بررسی حقوق مالکیت فکری در ایران و سازمان تجارت جهانی با رویکردهای مالکیت فکری در نظام حقوقی

ایران

۲- شناسایی کمبودهای قانونی در ایران در خصوص مالکیت فکری و ارائه راهکارها و مقررات

۳- توجه قانون‌گذار به مسائل جزئی در جهت حمایت بیشتر از پدیدآورندگان

عدم حمایت از مالکیت فکری در حقوق بین‌المللی در ایران در ظاهر به نفع کشور است زیرا باعث دسترسی به آثار خارجی با قیمت ارزان می‌شود ولی این موضوع باعث ایجاد بی‌نظمی و مانع بزرگ ورود نرم‌افزارها و محصولات مفید خارجی به ایران است. همچنین، به اعتبار بین‌المللی کشور لطمه وارد می‌کند. عدم رعایت حقوق مصرف‌کنندگان خارجی در ایران باعث می‌شود حقوق ایرانیان نیز در آن کشورها مورد حمایت قرار نگیرد. در حال حاضر، عدم وجود قوانین دقیق و مستدل باعث ایجاد شک و تردید برای سایر کشورها در امر همکاری، سرمایه‌گذاری، صادرات و واردات شده و بازارهای جهانی را با موانع بزرگی روبرو نموده است. الحاق ایران در سازمان تجارت جهانی و کنوانسیون‌های مهمی مانند برن، مزایای فراوانی برای کشور در پی خواهد داشت. در تریپس، تمامی غرامت‌ها و خسارت‌ها مورد شناسایی قرار گرفته است. همچنین، سود حاصله نیز مطالبه می‌شود ولی در قوانین ایران، ضوابطی مثل استرداد، سود حاصله از نقض، غرامت منصفانه و حق‌الامتياز جهت ارزیابی خسارت ناشی از نقض به رسمیت شناخته نشده است. با این وجود، در موافقت‌نامه تریپس تدابیری جهت اقدامات موقتی و احتیاطی اندیشیده شده است. با توجه به وجود تفاوت‌ها و مغایرت‌ها بین قوانین، نیاز است قانون‌گذار در این مورد اقداماتی را انجام دهد. پیشنهادهای زیر در همین راستا است.

۱۰- پیشنهادات

- جهت بهره‌وری بهتر برای دانش‌آموختگان کشور با توجه به اقسام مالکیت فکری و خصوصیات آن‌ها، جرم‌انگاری علمی صورت گیرد تا علاوه بر پوشش و حمایت اقسام تولیدات فکری به‌نوعی از زیان‌های جرم‌انگاری احتراز شود.
- تدبیری اندیشیده شود تا قوانین پراکنده مربوط به تولیدات فکری در قالب یک مجموعه منسجم درآید و تمامی آن‌ها با توجه به شرایط جاری کشور و به شیوه صحیح بازخوانی شوند و مجازات نیز متناسب گردند.
- در جرم‌انگاری جهت حمایت از تولید فکری از کلی‌گویی پرهیز شود و تا حد امکان جزئیات هر کدام از شاخه‌های مالکیت فکری مدنظر قرار گیرد تا هر یک از ناقضین این حقوق نتوانند به دلیل خلأ یا ابهام قانون از مجازات رهایی یابند. از طرف دیگر، اصل متریقی قانونی بودن جرم و مجازات نیز رعایت گردد.
- اختصاص اعتبار و منابع کافی به سازمان‌های متولی مالکیت فکری به‌منظور تقویت نیروهای انسانی و سازمانی
- بازنگری و تصحیح آیین‌نامه مربوط به این حقوق با هدف تشویق ثبت اختراع توسط نوآوران
- طراحی سیاست‌ها و راهکارهای مالکیت فکری با توجه به بخش‌های مختلف اقتصادی و متناسب با نیازهای اقشار مختلف که برای همگان یکسان نیست. با توجه به نیازسنجی اقشار مختلف، تدابیر متفاوتی اتخاذ گردد.
- جهت ترغیب و تشویق نوآوران برای ثبت آثار خود، سازوکارهای حقوقی شفاف و قابل‌اعتمادی ایجاد گردد.
- اطلاع‌رسانی و آگاهی‌پیشرفته با ایجاد مراکز مشاوره مالکیت فکری مثل پارک فناوری و مراکز رشد.

منابع

- ابهری، حمید. (۱۳۹۱). آیین دادرسی مدنی ۲، جریان دادرسی از آغاز تا پایان. چاپ اول، تهران: انتشارات مجد.
- ابهری، حمید، محمدی، سام و نعمتی، احسان. (۱۳۹۹). بررسی تطبیقی جریان خسارت ناشی از نقض مالکیت فکری در حقوق ایران و موافقت‌نامه تریپس. فصلنامه تمدن حقوقی، ۷(۳)، ۱۰۶-۱۲۷.
- اکبری دهنو، میثم و اکبری، آسیه. (۱۳۹۲). حقوق مالکیت صنعتی: تفسیری بر راهکارهای کیفری قوانین ایران. فصلنامه علمی-پژوهشی سیاست علم و فناوری، ۵(۳)، ۲۷-۴۴.
- اکبری، بهنام و انصاری‌مقدم، حامد. (۱۳۹۶). مبانی جرم‌انگاری در حقوق مالکیت فکری. چاپ اول، تهران: انتشارات مجد.

- امانی، تقی. (۱۳۸۳). *قوانین و مقررات حقوق مالکیت فکری (معنوی) اعم از ملی و بین‌المللی*. چاپ اول، تهران: نشر بهنامی.
- آیتی، حمید. (۱۳۷۵). *حقوق آفرینش‌های فکری*. چاپ اول، تهران: انتشارات حقوقدان.
- باریکلو، علیرضا. (۱۳۹۴). *مسئولیت مدنی*. چاپ نهم، دوره ششم، تهران: نشر میزان.
- بزرگی، وحید. (۱۳۸۵). نقش حقوق مالکیت فکری در انتقال تکنولوژی تریس. *فصلنامه پژوهش تجارت جهانی*، ۲(۳)، ۱۳۹-۱۶۶.
- بزرگی، وحید. (۱۳۹۷). نظام حقوقی مالکیت فکری مناسب برای کشورهای در حال توسعه با اشاراتی در مورد ایران. *پژوهش‌نامه بازرگانی*، ۲۲(۸۸)، ۱۱۵-۱۵۴.
- حبیبی، سعید. (۱۳۸۶). چالش‌های جدید حقوق مالکیت فکری. *فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی (حقوق سابق)*، ۳۷(۴)، ۳۷-۶۴.
- حسینی، علیرضا. (۱۳۸۶). حمایت از حقوق مالکیت کیفری در فقه و حقوق ایران و کنوانسیون‌های بین‌المللی. وب‌سایت ترنم حق، تاریخ دسترسی ۱۴۰۱: <http://laworg.blogfa.com/post/95>
- خانی، ریحانه و نصرالهی، زهرا. (۱۳۹۴). بررسی رابطه بین حقوق مالکیت فکری و توسعه (کشورهای منتخب در حال توسعه و توسعه یافته). *فصلنامه سیاست‌گذاری پیشرفت اقتصادی، دانشگاه الزهراء*، ۶(۳)، ۶۷-۹۳.
- زاهدی، شمس‌السادات و نجفی، غلامرضا. (۱۳۸۵). بسط مفهومی توسعه پایدار. *فصلنامه مدرس علوم انسانی*، ۱۰(۴)، ۴۳-۷۶.
- سپهر، آیدا و شادمان‌فر، محمدرضا. (۱۳۹۶). ضمانت اجرای کیفری حقوق مالکیت فکری. *کنفرانس پژوهش در فقه حقوق و علوم اسلامی، تهران*.
- الستی، ساناز. (۱۳۸۲). *ضمانت اجرای کیفری ناشی از نقض حقوق مالکیت فکری*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق، دانشگاه تهران.
- سراب‌پور، سونیتا. (۱۳۸۷). چالش‌های فضای سایبر و مالکیت فکری در ایران. وب‌سایت خبری ویستا، تاریخ دسترسی ۱۴۰۱: <https://vista.ir>
- صادقی‌زیازی، حاتم و غلام‌پور، فیروزه. (۱۳۹۷). مطالعه تطبیقی قوانین و مقررات کپی‌رایت در سازمان‌های جهانی مالکیت معنوی و جهانی تجارت. *ماهنامه پژوهش ملل*، ۳(۳۰)، ۷-۱۹.
- عباسی، محمود و معین‌السلام، محمد و اکرمی، فروزان. (۱۳۹۴). جایگاه و چالش‌های ایران در حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری. *فصلنامه حقوق پزشکی، ویژه‌نامه حقوق مالکیت فکری*، ۹، ۱۱-۴۶.
- عسگری ارجنکی، سید احمد. (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی حق کپی‌رایت در نظام حقوقی ایران و فرانسه. *پژوهش‌نامه تطبیقی دادپیشگان*، ۱(۱)، ۷۸-۸۷.
- علم‌خواه، حسن و شعاع، جواد. (۱۳۹۰). *مالکیت فکری برای کسب و کارهای تجاری با تأکید بر شرکت‌های دانش‌بنیان*. چاپ دوم، تهران: نشر ستایش.
- فتحی‌زاده، امیر هوشنگ. (۱۳۹۴). تدوین راهبردهای حقوق مالکیت فکری جمهوری اسلامی ایران. *بررسی‌های بازرگانی*، ۱۳(۷۲)، ۳۰-۱۵.
- فطرس، محمدحسن و نجارزاده نوش‌آبادی، ابوالفضل. (۱۳۸۹). اثر حقوق مالکیت معنوی بر رشد اقتصادی؛ مقایسه کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه اسلامی. *دو فصلنامه علمی مطالعات و سیاست‌های اقتصادی*، ۱۸(۱)، ۱۵۵-۱۶۹.
- مخترع، آیدا، کبیری‌خواه، ساناز و جوکار، فاطمه. (۱۳۹۸). حمایت از مالکیت فکری و حق کپی‌رایت و تأثیر آن بر رونق کسب و کار. *نخستین کنفرانس مدیریت، اخلاق و کسب و کار*، شیراز.
- مشایخ، جواد. (۱۳۹۸). توصیه‌های سیاستی برای ارتقاء نظام مالکیت فکری در ایران. *سیاست‌نامه علم و فناوری*، ۹(۲)، ۱۵-۳۰.
- میرحسینی، سید حسن. (۱۳۷۹). *مقدمه‌ای بر حقوق مالکیت معنوی*. چاپ هشتم، تهران: نشر میزان.
- واقف، احمد علی. (۱۳۹۰). *مالکیت معنوی*. چاپ اول، تهران: انتشارات جنگل.
- وحدتی‌شیری، حسن. (۱۳۹۵). *مبانی مسئولیت مدنی قرارداد*. چاپ دوم، تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- وکیلی، امیر ساعد. (۱۳۸۳). *حمایت از مالکیت فکری در سازمان تجارت جهانی و حقوق ایران*. چاپ اول، تهران: انتشارات مجد.

WIPO. (2004). *WIPO Intellectual Property Handbook: Policy, Law and Use*. World Intellectual Property Organization.

